

KIELIOPILLISESTA LUOVUUDESTA KOULUIKÄISTEN PUHEESSA

MATTI LEIWO

Jyväskylän yliopisto/Åbo Akademi

ABSTRACT

ON GRAMMATICAL CREATIVITY IN THE SPEECH OF SCHOOL AGERS

In this paper the grammatical neologisms of school children are studied. In their slang they use the most common grammatical devices of Finnish - paralinguistic exaggeration, the copula, the past tense suffix, the negation verb, and certain suffixes and adverbs (eg. ehkä 'perhaps') - in pragmatic, emotive functions. An example is the imperfect tense plus the suffix -ks in the predicate verb (oliks 'surely wasn't'), or the copula as a suffix in the verb or other constituent (kakso kaksi + o 'surely not two') to mean 'certainly, surely not'. It is suggested that these devices can be invented anew in the emotive use of language. The forms spread out for some time, die out, and are invented again. The neologisms can probably also be used as evidence for the fact that the critical or optimal period for grammatical development is not bound to maturation but to the fulfilment of the learning of grammar.

1. Johdantoa

Kieliopillisen kehityksen standardikuvausten mukaan kieliopillinen kehitys alkaa olla loppuunsaatettu 7 - 8 vuoden iässä, jolloin lapsi hallitsee äidinkiensä morfologian ja tavallisimmat lauserakenteet. Kielissä, joissa taivutusta on runsaasti, tilanne saattaa kuitenkin olla hieman mutkikkaampi: lapsi tuottaa vielä esim. yhdistämällä (tai analogisesti) virheellisiä muotoja poikkeavista sanoista, esim. älä sadella sulata tätä (so. älä pane lumipalloa lätäkköön, tyttö 6 v 7 kk, on tekeny, tehny, näitä (hajamielisesti lehteä lukiessa, tyttö 12 v 11 kk), minä otan Toronnon (poika, 8 v, A. Kaupisen esimerkki). Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä on ilmeisesti kysymys yhdistämällä muodostetusta taivutusmuodosta, kolmannessa on esimerkki astevaihtelun yleistämisestä vierasperäiseen, aikuisen kannalta astevaihtelun

ulkopuolelle jäävään sanaan (morfologian omaksumisesta ks. Leiwo 1983b). Tällaisia virheitä esiintyyneen aikuisillakin.

Avoin kysymys kuitenkin on, kuinka olennainen 7 - 8 vuoden ikäraja on, osoittaako se jotain kieliopillisen kehityksen kriittisestä tai optimaalisesta kehityskaudesta, so. liittykö se jotenkin maturaatioprosessiin. Loogisesti olisi mahdollista, että tässä iässä kieliopin omaksuminen päättyy jostakin maturaatioon liittyvästä syystä. Yksi mahdollisuus on, että lapsella ei enää ole uutta opittavaa, tai uutta opittavaa on niin vähän, että omaksumistapahtumasta ei ole helppo tehdä havaintoja spontaanissa puheessa. Eroja saattaa kuitenkin aikuiseen verrattuna löytyä, jos suoritusta ja suoritustrategioita, esim. analogisten prosessien käyttöä, verrattaisiin testien avulla esim. johdossa ja yhdyssanojen muodostamisessa. Sama tuotos ei takaa samanlaista prosessointia.

2. Kouluikäisten kieliopillisista neologismeista

Erilaiset sosiaaliset kontrollimekanismit ohjaavat kielenomaksumista niin, että lapsen puhetuotos vähitellen lähestyy aikuisten tuotosta. Samat kontrollimekanismit eivät liioin salli kieliopillisia poikkeamia informatiivisessa puheessa, ja näin mahdollisuus kieliopillisiin neologismeihin on olemassa oikeastaan vain affektiivis-emotionaalisessa kielenkäytössä. Kielentutkijat ovatkin tarkastelleet runsaastikin esimerkiksi slangien sanaston muodostusta ja johtimien käyttöä, vaikka psykolingvististä slangitutkimusta ei olekaan tehty, ja näin näkökulmasta riippuen slangeja on pidetty milloin konformisena, milloin luovuutta osoittavana ilmiönä ((ks. myös Leiwo 1980). Varsinaiset taivutusjärjestelmään liittyvät ilmiöt eivät kuitenkaan ole juurikaan tulleet tutkimuksissa esille. Seuraavassa esittelen eräitä yleisimpiä kieliopillisia neologismeja Jyväskylän eteläpuolen koululaisten kielestä syksyllä 1983.

2.1. Imperfekti + ks 'ei varmasti'

Kaikki tähän kohtaan kuuluvat esimerkit ovat vastustavista puheenvuoroista, ja niihin liittyy - kuten kaikkiin esittelemiini neologismeihin yleensä - liioitteleva intonaatio (esimerkeissä A = aikuinen):

(1) (9/83)

C: tää on kun pehmytjätelöö (so. hyvää)

B: olik he, yäk

(2) (syks. 83)

A: laita se villapaita

B: mä laitoinks

(3) (10/83)

A: paa vaan (lakki päähän)

B: no laittoks

Huomattakoon horjunta persoonan valinnassa: laitoinks ~ laittoks. Liioittelevan intonaation lisäksi esimerkeissä on interjektioita (hei, no, yäk), jotka lisäävät puheen emotiivista sävyä.

2.2. Myönteisten lauseiden käyttö kieltävinä

Esimerkissä (4) kierto ei kannata on korvattu niin-lauseessa rakenteella paljon kannattaa, joten pelkästä kiellon puuttumisesta siinä ei ole kysymys:

(4) (10/83)

C: aina suomentaa ite (opettaja), niim paljo kannattaa lukee sanat suomeksi

Seuraavassa esimerkissä taas kieltävyys saadaan aikaan ehkä-partikkelilla ja imperfektillä:

(5) (12/83)

A: voisitte puhua nauhalle M:n kanssa

C: ehkä voitiin

Ilmaus siis liittyy läheisesti imperfektin ja ks-suffiksin käyttöön kieltoa ilmaisemaan, ja myös ehkä on yleiskieleen nähden suunnilleen päinvastaisessa merkityksessä 'varmasti'.

2.3. Kielto (+ ehkä) emfaattisena keinona

Kieltoa käytetään myös emfaattisena partikkelina ilman kieltävää tehtävää:

(6) (1/83)

C: no en oo tyhmä (isälle, joka on syönyt kuusesta piparit)

(7) (2/83)

T: neljä autoa jonossa [pelissä], ei oo paha (nauraen)

(8) (8/83)

X: no ei tullu hihasta (taikatemposta)

Y: eipä

(9) (syks. 83)

C: ai ku mä kerral letkauti että meni jalat tälle [koripallossa], ni ei sattunut

(10) (12/82)

X: niit ei o paljo (joulujuhlan suuresta esiintyjäryhmästä)

Usein kieltoon liittyy tällaisissa ilmauksissa ehkä, esim.

(11) (10/83)

B: oli järkeä tehdä se vihkoihin

H: no ei ehkä

(12) (11/83)

C: mä en oo ehkä bodari (katkaistuaan nauhan)

(13) (11/83)

C: en oo ehkä kehis ('kehonrakentaja', jaksettuaan kantaa paketin)

Esimerkissä (11) ensimmäinen ilmaus on muodoltaan myönteinen mutta merkitykseltään kielteinen, mikä on johtanut vastaajan harhaan: "kieliopillinen" myötäilevä vastaus olisi "olipa" tms. - Seuraavassa vielä pari lisäesimerkkiä

(14) (1/84)

B: myö ei ehkä huuettu sille 'me totisesti huudettiin sille'

(15) (1/84)

C: olittepa pentuja

B: ei ehkä 'totisesti'

2.4. Partikkelit

Ehkä kiintoisin partikkeli on kiteytymä eipo, jonka alkuperä on emfaattisesti käytetyssä eipä o(le) -fraasissa, joka on sulautunut yhdeksi eipo-kokonaisuudeksi. Fraasissa kiellolla on emfaattinen, ei kieltävä tehtävä. Näin syntynyt partikkeli on sitten kokonaisuutena lähtenyt omille teilleen, esim.

(16) (1/83)

C: eipo toi näytä tyhjältä ku siin o ollu se [joulu]kuusi

Kuten edellisestä kohdasta käy ilmi, myös yleiskielen partikkeleita kuten ehkä käytetään uusissa emfaattisissa merkityksissä, lähinnä normaalimerkityksille päinvastaisissa merkityksissä; ehkä on suunnilleen 'varmasti'.¹

2.5. Kopulan käyttö emfaattisena suffiksina

Kopula esiintyy emfaattisena suffiksina myös muissa muodoissa kuin ei-po-partikkelissa, esim.

(17) (11/83)

B: mitä siellä on (avaimenperässä)

A: vodkaa

B: ol'lo (<olla+o)

¹ Itse muistan Hämeenlinnan koululaisslangista 1950-luvun ja 1960-luvun vaihteesta pienä muodon samantapaisen käytön merkityksessä 'hyvin, paljon', esim. pienä hyvä 'hyvin hyvä'.

(18) (syks. 83)

C: tuo joka aamu viedään kouluun autolla

B: jo'ko (<joka+o)

(19) (syks. 83)

A: ei oo mikään matka kävellä tota, 200 metriä

B: kak'so (<kaksi+o)

(20) (11/83)

A: huudat toisen korvassa

B: kor'vo (<korva+o)

Puhuja C:n mielestä esimerkit 16-18 kuuluvat kuitenkin vain B:n idiolektiin.

3. Pohdiskelua

Yhteistä esimerkeissä on, että ne liittyvät emotiiviseen ja sosiaaliiseen ryhmäsidonnaiseen kielenkäyttöön, aikuisten käyttäminä ne lähinnä ärsyttävät nuoria. Edelleen niissä käytetään yleisimpiä kieliopillisia keinoja - paralingvistisistä liioittelua, kopulaa, imperfektiä, kieltoverbiä ja kieltävän ja myöntävän lauseen vastakohtaa, k(o)s-liitepartikkelia ja esim. ehkä partikkelia - pragmaattisissa, emotiivisissa tehtävissä.

Keinot sinänsä eivät ole uusia. Ilkka Savijärvi (1977) on tarkastellut kieltoverbin elliptistä heittymistä ilmauksissa, joissa kiellon morfologiseen ilmaisuun sisältyy redundanssia, ja todennut ellipsin olevan melko tavallista kaikilla suomen murrealueilla. Kaikkiin Savijärven esimerkkeihin näyttää myös liittyvän jonkinlainen emotiivinen tai retorinen korostus. Tyyppillistä ellipsi näyttää olevan puhujan, kertojan sanomista ja kertomista sekä osaamista tarkoittavissa metalausumissa, esim. (mts. 21) mut mää siten, se enemppä niistäkän tiäd. Ei ehkä olekaan sattumaa, että lähes puolet tapauksista on yksikön ensimmäisen persoonan muotoja (mts. 39), selvästi emotiivisia ovat myös esim. seuraavanlaiset ilmaukset (mts. 47, Veijo Meren tekstistä) Helvetti me saada noin paljon menemään, Raimo sanoi. Koululaiskielen kiellolla operoinnilla ei kuitenkaan tarvitse olla geneettistä yhteyttä aikuisten puheeseen, tällainen emotiivinen kieliopillisilla keinoilla leikittely voi myös syntyä aina uudelleen tietyistä edellytyksistä. Selvä myös on, että tällaiset keinot aina ajoittain leviävät ja stereotyyppistyvät vähitellen unohtuakseen ja syntyäkseen taas uudelleen.

Koululaiskielen kieliopilliset neologismit eivät pysty leviämään yleispuhekielen informatiiviseen tyyliin, keinos on tuomittu jäämään emotiiviseen kielenkäyttöön, ehkä vielä paralingvistisen liioittelun seuraan. Ne osoittavat kuitenkin selvästi, että kieliopillinen luovuus ei välttämättä lopu 7 - 8 -vuoden iässä.

Lähteet

Leiwo, M. 1980. Slangin sanastoa. Virittäjä, 3, 269-271.

Leiwo, M. 1983a. Kielenomaksumisesta ja vieraan kielen opetuksen alkamisesta. Seminaariraportti Vieraan kielen opetuksen aloitusajankohdn kokeiluseminaari. Kouluhallitus, Kokeilu- ja tutkimuslaitos.

Leiwo, M. 1983b. Käänteisen astevaihtelun lingvistiikkaa ja psykolingvistiikkaa. Psykolingvistisiä kirjoituksia 4, toim. K. Sajavaara, J. Tommola ja M. Leiwo. AFinLA 1983.

Savijärvi, I. 1977. Redundanssi ja kieltoverbin ellipsi suomen kielen negatiivjärjestelmässä. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julk. 14. Jyväskylä.